

ВПЛИВ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА СТРУКТУРНУ ПЕРЕБУДОВУ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Анотація

У статті висвітлено основні структурні диспропорції розвитку української промисловості, їх вплив на конкурентоспроможність національного виробництва на світових ринках. Досліджено перспективи структурно-інноваційних перетворень в умовах входження України у світові глобалізаційні процеси. Визначено пріоритетні напрями структурних змін в економіці та розроблено рекомендації по удосконаленню інтеграційної політики України.

Ключові слова

Глобалізація, структурні перетворення, інноваційний розвиток, конкурентоспроможність, міжнародний поділ праці.

I. Вступ.

Глобалізація вирішальним чином впливає на вибір соціально-економічної стратегії країни у ХХІ ст.. Глобалізаційні процеси, їх перебіг та специфіка розвитку обумовлюють і розробку державної структурно-інноваційної політики, стратегічною метою якої є створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво і здатного до саморозвитку промислового комплексу України.

Проблеми структурної перебудови національної економіки розглядаються в сучасній економічній літературі. При цьому більшість дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних, вважають головною передумовою її здійснення участь країни у світових інтеграційних процесах, міжнародному поділі праці, світовій торгівлі. В той же час існують і певні відмінності у поглядах щодо шляхів розв'язання даної проблеми.

Так, у праці П. Ліндерта „Економіка мікроекономічних зв'язків” вказується, що за умов, коли більш конкурентоспроможні іноземні товари “витісняють” продукцію національних галузей економіки, держава має проводити “політику сприяння структурній перебудові”. Мова йде про комплексну підтримку тих галузей, продукція яких конкурує з імпортом, та сприяння перетікання до них капіталу і робочої сили з безперспективних галузей. На думку П. Ліндерта, саме розвиток міжнародної торгової конкуренції “може бути аргументом на користь сприяння структурній перебудові, або підтримці доходів, в період, поки фірми переорієнтуються, а робітники перекваліфікуються. Якщо витрати структурної перебудови, пов'язані із зняттям торгових бар'єрів, менші, ніж вигоди в ефективності, сприяння структурній перебудові отримує більше переваг, ніж обмеження конкуруючого імпорту за допомогою торгових бар'єрів” [1, с.171].

Подібні ідеї розвиває і М.Портер. Виходячи з критерію “конкурентних переваг” він підкреслює, що „ефективна економічна політика ... потребує прийняття чітких та жорстких рішень, а також встановлення цілей на тривалу перспективу... Виникає потреба щодо наполегливих дій по поліпшенню якості факторів та спрямування коштів в інші області, що забезпечують зростання конкурентоспроможності національної економіки. Розвиток деяких областей може бути визнано пріоритетним” [2, с.593].

Далеко не всі вітчизняні вчені поділяють подібні підходи, оскільки вважають, що ліквідація (або скорочення) обсягів виробництва галузей, що не можуть конкурувати з імпортом (в Україні це насамперед виробництво обладнання, машинобудування, високих технологічних продуктів кінцевого призначення тощо) може привести до довічного відставання нашої країни у промисловому розвитку. Більше того, основний наголос як вчені, так і політики постсоціалістичних держав почали робити на необхідності сприяння розвитку імпортозаміщуючих виробництв, інноваційному оновленню, саме з цим пов'язуючи процес зростання конкурентоспроможності національної економіки як на внутрішньому, так і на світових ринках. Перш за все це стосується

виробництв, які працюють на внутрішній ринок і які незначною мірою залежать від імпорتنих комплектуючих (наприклад, виробництво побутової техніки, холодильників, електроприладів, комп'ютерів, текстильних і швейних виробів, косметики тощо). Подібні погляди розвивають такі науковці як А.С.Філіпенко, В.С. Будкін, А.С.Гальчинський та інші [6].

Проблеми структурної перебудови національної економіки, необхідність структурно-інноваційних зрушень потребують постійної уваги науковців, оскільки, з однієї сторони, впливають на інтеграційну стратегію України в контексті її входження до СОТ та ЄСП, а з іншої, самі значною мірою знаходяться під впливом світових глобалізаційних процесів. Саме цей аспект проблем структурної перебудови потребує дослідження, що і зумовило написання даної статті.

II. Мета статті полягає у визначенні перспектив структурно-інноваційних перетворень національної економіки в умовах приєднання України до СОТ та ЄСП та дослідженні впливу глобалізаційних процесів на структурну перебудову економіки України.

Завданнями статті, відповідно до проголошеної мети є наступне:

- дослідити основні структурні пропорції розвитку національної промисловості, що сформувались в Україні;
- показати вплив структури промислового виробництва на визначення місця України в системі міжнародного поділу праці;
- проаналізувати роль зовнішньоекономічної діяльності у подоланні негативних наслідків незбалансованої структури виробництва в Україні;
- визначити пріоритетні напрямки структурно – інноваційних перетворень, як необхідної передумови рівноправного входження до світових ринків товарів та послуг.

III. Результати.

Інтеграція України в міжнародні економічні структури в глобальному вимірі має своєю стратегічною метою створення найбільш сприятливих умов для ефективної, виходячи з її національних інтересів, участі країни в процесах

економічної глобалізації, та органічне входження України в систему глобального економічного регулювання, що формується навколо провідних міжнародних організацій, головну роль серед яких дедалі більше відіграє Світова організація торгівлі (СОТ). Ключовою проблемою для України у зв'язку з цим є інтенсифікація структурно-інноваційного розвитку економіки та створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво і здатного до саморозвитку промислового комплексу.

Україна належить до промислово розвинених країн світу, має структурно розгалужений промисловий комплекс. Структура промисловості охоплює базові галузі: чорну і кольорову металургію, хімію та нафтохімію, машино- й приладобудування, легку та переробну промисловість. Серед наукоємних галузей – авіакосмічна, суднобудівна, радіоелектронна, автомобілебудівна, виробництво військової техніки, важке й сільськогосподарське машинобудування, верстатобудування та інструментальна галузь, електротехнічна і приладобудівна, виробництво засобів зв'язку, інформатики та складної апаратури, медичного устаткування тощо. У їх арсеналі є усі відомі базові технології, що використовуються у світовій промисловості: виробництво матеріалів, переробні, заготівельні, металообробні, термічні, збиральні, нанесення покриттів тощо [128].

В той же час українська економіка характеризується структурною розбалансованістю промислового комплексу. Його деформованість, технологічна відсталість більшості галузей, високий рівень монополізації виробництва є потенційним джерелом криз української економіки. Внаслідок незавершеності процесу реформування української економіки суспільство на сьогодні отримало недосконалі технічні, організаційно-кадрові й управлінські структури, незбалансованість у спеціалізації, кооперації та концентрації промислового виробництва, диспропорції між окремими галузями, імпортозалежність промислового виробництва від сировини, матеріалів і комплектуючих виробів. Невиправдано малою є частка технологічно замкнутих виробництв кінцевої продукції, що залишились ще з часів адміністративної

системи. Останніми роками ситуація не тільки не поліпилася, а й значною мірою ускладнилася. Наприклад, з 1990 до 2007 р. частка паливно-сировинних галузей зросла майже в 4 рази, тоді як питома вага машинобудування та металообробки зменшилася більш як удвічі – з 26,3 % до 12,7 %, а галузей соціальної спрямованості (легка, харчова) – з 36,7 % до 16,6 %, або більше ніж у 2 рази [5]. Зміна цих дуже несприятливих диспропорцій є одним із основних завдань промислової політики держави, яка має стати основним інструментом мобілізації й концентрації ресурсних та інституційних чинників підвищення конкурентоспроможності на світових ринках і структурно-інноваційного оновлення української економіки, посилення її соціальної спрямованості.

Сировинна орієнтація промислового виробництва в Україні особливо посилилася на початку ХХ століття. За таких умов пристосуватися до існуючого (у тому числі в межах ЄС) міжнародного поділу праці за наявної та незмінної структури виробництва Україна може лише як сировинний додаток, що постачає на світові ринки дешеві товари, сировину, напівфабрикати та стратегічні ресурси. В умовах, коли Україна стала членом СОТ, такий стан речей є вкрай небезпечним, оскільки ставить її розвиток у пряму залежність від коливань світової кон'юнктури на продукцію традиційних галузей економіки (металургія, хімічна промисловість, деревообробна, легка, харчова промисловість тощо).

Визначені у Стратегії економічного й соціального розвитку України (2004-2015 рр.) орієнтири прогресу промисловості щодо галузевої структури чітко окреслені: “Галузева структура промислового виробництва має наблизитися до пропорцій, які мають економічно розвинені країни та країни з перехідною економікою, що досягли економічного зростання в результаті реалізації активної промислово-інвестиційної політики” [4, с.143-144].

Важливим шляхом подолання негативних наслідків незбалансованої структури виробництва в Україні є активізація зовнішньоекономічної діяльності. За роки незалежності ця діяльність була спрямована на підвищення експортного потенціалу промисловості, зменшення імпорту й бартерних

операцій, диверсифікацію зовнішніх ринків, а також захист внутрішнього ринку від недобросовісної конкуренції та регулювання експортно-імпортних операцій. За цей період продукція підприємств базових галузей експортувалась до 125 країн світу. Але найбільша частка у загальному експорті України, як і раніше, припадає на металопродукцію, насамперед на чорні метали. Питома вага продукції металургійної промисловості у загальному товарному експорті України становила близько 40% у 2007 році [5]. Тому однією з проблем промислової політики є збереження експортного потенціалу металургійного виробництва та поліпшення структури його продукції, диверсифікація товарної та географічної структури експорту

Експортна стратегія має бути спрямована на збільшення питомої ваги та обсягів продукції з високим рівнем переробки, особливо наукоємної, скорочення експорту сировини й напівфабрикатів. Цього можна досягти за рахунок підвищення експорту машинобудівної продукції. Основними ринками продукції машинобудівного комплексу є країни СНД та Азії. Проводиться робота з відновлення позицій українських машинобудівників в Азіатському та Африканському регіонах, де побудовані промислові об'єкти за участю України, що на сьогодні потребують модернізації й реконструкції.

Дані Державного комітету статистики України свідчать, що три чверті українського експорту становлять сировинні товари та продукція низького рівня переробки: металургії, хімії, нафтохімії, а також продукція харчової промисловості. Товарна структура українського експорту за січень – листопад 2007 р. була наступною: 42,4% - недорогоцінні метали та вироби з них; 8,2% - продукція хімічної промисловості; 8,9% - мінеральні продукти; 9,9%- механічне обладнання; 6,6% - транспортні засоби [5]. У 2007 р. експорт дорівнював біля 27 відсотків валового випуску товарів і послуг української економіки. Інші 73 відсотки товарної маси залишилися конкурентоспроможними тільки на внутрішньому ринку України. За сучасних умов приблизно 34,5% українських підприємств є збиткові, хоча в останні роки спостерігається чітка тенденція до зниження їх кількості. Головна причина збитковості підприємств – висока

енергоємність продукції, застарілі основні виробничі фонди, низький рівень інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні. У зв'язку з цим першочерговим завданням слід вважати якнайшвидшу реконструкцію та модернізацію промисловості України. Технологічне переоснащення виробництва стає найважливішою умовою для зростання конкурентоспроможності української продукції на світових ринках за ознаками якості. Загальновідомо, що коефіцієнт зношеності основних фондів в національній промисловості вже давно дорівнює 50-70, а в деяких галузях – 80 відсотків. За таких обставин сподіватися на успішне входження України до світових ринків товарів та послуг досить важко.

Впровадження у виробництво сучасних базових технологій матиме наслідком нарощування випуску конкурентоспроможної на внутрішньому і зовнішньому ринках вітчизняної продукції, в тому числі імпортозамінної. Державне регулювання структурних змін в економіці має бути спрямоване на прискорене нарощування випуску продукції машинобудування, легкої і харчової промисловості та переробки металургійної, сільськогосподарської, хімічної та ін. продукції з високою часткою доданої вартості. Пріоритетним напрямом структурно-інноваційних змін в економіці України має бути перепрофілювання підприємств, що виробляють неперспективні види продукції, скорочення енергоємних, екологічно небезпечних виробництв та виробництв із високим рівнем травматизму. Також необхідно реструктурувати наукову і промислову системи країни таким чином, щоб інтереси всіх суб'єктів економічної діяльності були підпорядковані головній меті — підйому до конкурентоспроможного рівня обраних технологічних напрямів.

Інноваційна модель розвитку української економіки передбачає досягнення до 2015 року чітко визначених орієнтирів у галузевих структурних змінах, які здійснюватимуться в рамках визначених пріоритетів. У галузі промислового виробництва вдвічі більшими темпами, ніж зростання промисловості в цілому, має зростати виробництво машин та устаткування, щоб досягти 33—35%. На сьогодні частка машинобудування у структурі

промисловості України складає близько 13%, а металургійного виробництва – більше 25%, в той час як у розвинених країнах світу відповідно 35% та 6,9% [5].

У 2,5 – 3 рази має збільшитися частка виробництв V та VI виробничих укладів і становити 12–15% всієї промисловості, частка харчової промисловості та перероблення сільськогосподарських продуктів має вийти на рівень 20–23% від загального обсягу промисловості; частка хімічної та нафтохімічної промисловості збільшиться майже на 2% і становитиме 8–10%; виробництво деревини та виготовлення виробів з неї, целюлозно-паперова, поліграфічна промисловість та видавнича справа досягне рівня 4,4–5%; частка паливно-сировинної та первинної обробки відносно зменшиться до 24–27%, в тому числі видобуток енергоносіїв зменшиться вдвічі (2,8%), видобуток металевих руд становитиме 1,8–2,5%, виробництво енергії – 8,5–9%; частка металургії та оброблення металу зменшиться до 11–13%; виробництво коксу та продуктів нафтопереробки відносно зменшиться майже вдвічі і становитиме 4–5% [див. 4, с. 146-147, 150].

На порядку денному стоїть прискорений розвиток новітніх технологій, притаманних V і VI технологічним укладам, що складають основу постіндустріальних економік розвинутих країн.

В Україні це мають бути:

- інформаційні технології та системи зв'язку – створення інформаційних і телекомунікаційних систем, приладів комплексної автоматизації, комп'ютерних засобів високої продуктивності; інформаційні технології контролю і управління промисловими об'єктами; сучасні комп'ютерні технології для вищих навчальних закладів; цифрові широкосмугові системи розподілу інформації; світлосигнальна та інформаційна апаратура; волоконно-оптичні кабелі;

- технології спеціального призначення – системні засоби з технологічного проектування і супроводження виробництва по замкненому циклу; агрегати і системи нового покоління для комплектування літаків і ракет-носіїв; агрегати і системи для швидкісного і високошвидкісного залізничного транспорту;

системи локації у різних середовищах; оптоелектронні системи подвійного призначення; засоби діагностики авіаційної та ракетно-космічної техніки;

– функціональні і конструкційні матеріали та вироби з них – матеріали та речовини малотоннажного хімічного виробництва; напівпровідникові матеріали на основі надчистого силіцію, германію, арсеніду галію, сполук A₂B₆; сцинтиляційні матеріали, оптичні та конструкційні монокристали; нанотехнології, їх розроблення та застосування; кераміка та надтверді інструментальні матеріали; матеріали для перетворювачів енергії безполум'яних та екологічно чистих джерел тепла; органічні люмінофори та барвники; біосумісні матеріали;

– розроблення екологічно чистих технологій, машин і устаткування для переробки та утилізації відходів; систем машин і обладнання для комунальної сфери; систем контролю за станом і захисту навколишнього природного середовища;

– виробництво біостимуляторів росту рослин, органо-мінеральних добрив комплексної дії, новітніх технологій виробництва антибіотиків, імунобіологічних препаратів, у тому числі імуноглобуліну різних видів, та засобів захисту тварин;

– медичні діагностичні системи, профілактичні та лікувальні засоби – діагностичні та лікувальні програмно-технічні комплекси; лікарські засоби для лікування цукрового діабету, астми, серцево-судинних, онкологічних, інфекційних хвороб; психотропні та наркологічні препарати; препарати на основі продуктів переробки донорської крові; педіатричні форми лікарських засобів; вакцини;

– ресурсозберігаюче устаткування та вдосконалення традиційних технологій промислового виробництва – устаткування для видобутку вугілля з крутих і тонких пластів; способи утилізації метану з вугільних родовищ; модернізація енергоблоків теплових електростанцій з підвищенням їх екологічної безпеки, модернізація інфраструктури залізниць для забезпечення швидкісного руху поїздів; лазерна техніка, обладнання та технологічні процеси

її застосування; енергоекономічні джерела світла та системи освітлення; впровадження енергозберігаючих та екологічних технологій; модернізація виробництва автомобільних шин з підвищенням їх якості; впровадження технології випуску високоміцного скла; освоєння новітніх технологій і виробництва озброєння та військової техніки;

– створення сучасних технологій і видів технологічного устаткування для комплексного оснащення переробної промисловості, впровадження ресурсозберігаючих технологій у рослинництві і тваринництві; трактори середньої потужності для фермерських господарств; елементи конструкцій кормозбиральної та бурякозбиральної техніки; біодобрива; засоби захисту рослин і тварин; обладнання для переробки м'яса тварин та птиці; обладнання для фасування, пакування та маркування продуктів харчування і напоїв; харчові вироби з високими оздоровчими властивостями з овочевих та зернових культур.

Саме ці та подібні технології стануть гідною відповіддю на глобалізаційні виклики часу. Після вступу України до СОТ роль рушійного чинника структурної перебудови економіки належатиме міжнародній конкуренції. Україна має бути сильною державою з розвиненою ринковою економікою.

IУ. Висновки

Проблеми структурної перебудови національної економіки в контексті розвитку глобалізаційних процесів потребують подальшого аналізу з урахуванням швидких змін економічної та соціально-політичної ситуації у світі. Разом з тим, проведене дослідження дає підстави зробити наступні висновки:

1. Ключовою проблемою для України у зв'язку з входженням до СОТ є інтенсифікація структурно-інноваційного розвитку економіки та створення сучасного, інтегрованого у світове виробництво і здатного до саморозвитку промислового комплексу.

2. Державне регулювання структурних змін в економіці має бути спрямоване на інтенсифікацію процесів реконструкції, модернізації та технічного

переоснащення виробництва (з урахуванням інноваційного розвитку); стимулювання зменшення енергоємності продукції, що виробляється; контроль за відповідністю національної продукції світовим стандартам якості. Пріоритетним напрямом структурно-інноваційних змін в економіці України має бути перепрофілювання підприємств, що виробляють неперспективні види продукції, скорочення енергоємних, екологічно небезпечних виробництв та виробництв із високим рівнем травматизму.

3. Важливим засобом подолання негативних наслідків незбалансованої структури виробництва в Україні є активізація зовнішньоекономічної діяльності. Експортна стратегія має бути спрямована на збільшення питомої ваги та обсягів продукції з високим рівнем переробки, особливо наукоємної, скорочення експорту сировини й напівфабрикатів.

4. Першочергової уваги потребує прискорений розвиток новітніх технологій, притаманних V і VI технологічним укладам, що складають основу постіндустріальних економік розвинутих країн.

Література

1. Линдерт П.Х. Экономика микрохозяйственных связей: Пер с англ. / Общ. ред. и предисл. О.В. Ивановой. – М.: «Прогресс», 1992. – 520 с.
2. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 869 с.
3. Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть / А.С. Філіпенко, В.С. Будкін, А.С. Гальчинський та ін. – К.: Либідь, 2002. – 470 с.
4. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 роки” Шляхом Європейської інтеграціїт (Авт. кол.: проф. А.С.Гальчинський, акад. НАНУ В.М.Геєць та ін. НІСД, ІЕП НАНУ, М-во екон. та з питань європ. інтегр. України.. – К: ІВЦ Держкомстату України, 2004. – 465с.
5. <http://www.ukrstat.gov.ua/>